

8. Ukraine (UKR) Exports, Imports, and Trade Partners. The Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world/en/profile/country/ukr?yearSelector1=2022&yearlyTradeFlowSelector=flow0&tradeScaleSelector1=tradeScale0&depthSelector1=HS2Depth>
9. Ус І. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України у I кварталі 2023 року. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-u-i-kvartali>
10. Експорт товарів України. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/view/c884bf96-a139-4f92-adc7-0f2a6a5f9761>
11. Економіка України у 2023 році: головне. Центр економічної стратегії. URL: <http://surl.li/iauddn>
12. Желнін В. Товарна структура експорту та імпорту України у 2021-2023 роках та січні-лютому 2024 року. Вокс Україна. URL: <https://voxukraine.org/tovarna-struktura-eksportu-ta-importu-ukrayiny-u-2021-2023-rokah-ta-sichni-lyutomu-2024-roku>
13. Агапова В. «Хліб» замість «металу»: як Україна намагається втриматися на міжнародних товарних ринках. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3863981-hlib-zamist-metalu-ak-ukraina-namagaetsa-vtrimatisa-na-miznarodnih-tovarnih-rinkah.html>
14. Зовнішня торгівля України товарами у I півріччі 2024 року (експрес-випуск) | Державна служба статистики України. Головна | Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-u-i-pivrichchi-2024-roku-ekspres-vypusk>
15. Економічна правда. Чому не можна імпортувати електрику для людей? | Економічна правда, 2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jGcPR35z5xY>

Цюпко І.Д.
Ліцей «Фінансовий» м. Києва
учень 9 класу,
вихованець КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»

ВНУТРІШНІ ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початку військової агресії РФ у 2014 році та повномасштабним вторгненням у 2022 енергосистема України переживає складні часи, наражаючись на численні виклики в процесах виробництва, передачі та розподілу електроенергії.

З огляду на це метою дослідження стало визначення основних проблем функціонування сучасного ринку електроенергії України, що мають внутрішній системний характер і потребують корінних змін задля забезпечення його прозорості, енергетичної стабільності та конкурентного середовища.

Ринок електричної енергії – система відносин, що виникають між учасниками ринку під час здійснення купівлі-продажу електричної енергії та / або допоміжних послуг, передачі й розподілу, постачання електричної енергії споживачам [1].

В Україні була проведена реформа ринку електричної енергії, а з липня 2019 вже функціонувала його нова модель – оптовий ринок електроенергії (ОРЕ) – структура, поділена на сегменти задля досягнення високого рівня конкурентності, яка мала встановити реальні ринкові ціни.

Безперечно, оновлена структура принесла свої результати — тепер і побутові споживачі, і підприємства можуть самостійно обирати постачальника. Було ліквідовано обов’язкового державного посередника «Енергоринок», який викупляв вироблену електроенергію за фіксованою ціною.

Переважна частина електроенергії в Україні виробляється базовою генерацією, а саме атомними електростанціями. Їхня частка у виробництві стабільно становить понад 50%, у 2021 році, наприклад, це приблизно 86,6 млрд кВт-год.

Проте цього обсягу електроенергії не достатньо для повного задоволення внутрішнього споживання в ранкові та вечірні години, тому вмикається маневрова генерація теплових електростанцій. На цьому етапі постає перша проблема енергетичного сектору України — напівпікові і пікові потужності генерації, а саме: ТЕС та ТЕЦ, які у переважній більшості знаходяться під контролем приватного монополіста-олігарха Ріната Ахметова.

ДТЕК мала б отримати мітку «монополіст» від АМКУ (антимонопольного комітету України) ще у 2010-2012 роках. У цей період завдяки дозволам Комітету та «правильній» приватизації група отримала контроль над 70% теплової генерації та 80% видобутку вугілля. Тоді ДТЕК одержала дозволи АМКУ на набуття контролю над підприємствами теплової генерації: «Західенерго», «Східенерго», «Дніпроенерго» та ще не ліквідований на той час острів Бурштинської ТЕС, який був приєднаний до європейської енергомережі у 2002 році.

ДТЕК (раніше — Донбаська топливно-енергетична компанія, укр. Донбаська паливно-енергетична компанія) має особливо впливове місце в енергосистемі України, перш за все завдяки продуманій стратегії поглинання активів. Група не намагалася приватизувати абсолютну більшість об’єктів енергосистеми. Увага концентрувалася на найістотнішому, без чого неможливе функціонування системи, а саме – на маневровій генерації теплоелектростанцій, що працюють на вугіллі та похідних від нього, і, на відміну від «Енергоатому», дозволяють, умовно кажучи, «прикрутити» обсяг поставленої в енергосистему електрики, коли попит падає, або «докрутити» – коли зростає.

Енергосистема України не працюватиме без ТЕС і шахт ДТЕК, адже видобуває 65% від річного видобутку вугілля в Україні, який сама й збагачує. Отже, не

важливо, скільки атомних блоків функціонуватиме та який буде обсяг імпорту. Кінцеве слово все одно залишатиметься за ДТЕК, яка тиснула на державу для отримання більших доходів, її енергоблоки позапланово «виходили з ладу», а на складах «не вистачало» вугілля [2].

Також компанії ДТЕК є регіональними лідерами у сфері постачання електроенергії побутовим споживачам та малому й середньому бізнесам – зокрема товариствам з обмеженою відповідальністю «Київські енергетичні послуги», «Дніпровські енергетичні послуги», «Донецькі енергетичні послуги», що складають компанію «YASNO» та обслуговують 3,5 мільйони домогосподарств і 85 тис. бізнес-клієнтів на всій території України.

Розв'язання монополістичної проблеми та позбавлення країни від неї, безперечно, є обов'язком держави, тож Україні варто було б:

- визнати ДТЕК монополістом та регулювати його діяльність;
- заборонити придбання нових активів;
- розвивати видобуток вугілля державними шахтами;
- мінімізувати корупцію, призначаючи на керівні посади фахівців;
- оптимізувати державний сектор енергосистеми країни;
- ухвалювати закони, які передбачають наявність конкуренції та забезпечують

її.

Наступним суперечливим питанням є всім відомий «зелений тариф» та похідні від нього борги. «Зелений тариф» — це спеціальна економічна програма, запроваджена в Україні 2009 року для стимулювання виробництва електроенергії з відновлюваних джерел таких, як: сонячна, вітрова, гідроенергія та біомаса. Програма передбачає гарантований викуп державою електроенергії, виробленої такими станціями, за підвищеними тарифами, що дозволяє виробникам отримувати стабільний дохід та швидше окупити свої інвестиції.

Пільговий тариф складається з таких пунктів.

1. Виробники «зеленої» енергії отримують більшу оплату за кожен кіловат-годину (кВт·год) у порівнянні з традиційними джерелами енергії.

2. Державні гарантії, коли держава через ДП «Гарантований покупець» забезпечує викуп електроенергії до певного року (зазвичай термін залежить від моменту запуску проєкту).

3. Прив'язка до євро, що знижує ризик втрат для інвесторів через валютні коливання.

4. Період дії "зеленого тарифу" передбачено до 2030 року, однак ставки його тарифу поступово знижуються залежно від дати введення об'єкта в експлуатацію.

Станом на листопад 2024 тариф становить 0,146 € за 1 кВт-год, що приблизно дорівнює 6,3 грн за 1 кВт-год електроенергії, відпущеної комерційними виробниками в мережу. До цього тариф був 0,164 € за 1 кВт-год і був найвищим у Європі. Для приватних господарств ціна продажу залежить від типу генерації, найприбутковішими з яких є об'єкти сонячної генерації, встановлені на дахах та фасадах будівель протягом 2019 року — 7,6 грн за 1 кВт-год.

Тариф був введений для стимулювання переходу до екологічно чистої енергетики, зменшення залежності від викопного палива та виконання міжнародних зобов'язань України стосовно зниження викидів парникових газів.

Завдяки цій програмі Україна стала одним із лідерів серед країн Східної Європи за темпами впровадження "зеленої" енергетики, хоча останніми роками виникають труднощі з виплатами через фінансові проблеми в енергетичному секторі.

Проблема у тому, що собівартість виробництва 1 кВт-год атомними електростанціями становить 1,41 грн, а разом з ПДВ, передачею, розподілом та постачанням ціна 1 кВт-год сягає 4,65 грн, що на 35% нижче, ніж сам по собі продаж «зеленої» електроенергії виробником державному посереднику.

Собівартість виробництва сонячною панеллю 1 кВт-год становить до 1,5 грн. Виробник хоче отримати прибуток, але ж чи варта майже п'ятикратна націнка тих мільярдних боргів, що має українська енергосистема, – питання риторичне.

«Гарантований покупець» заборгував 25 млрд. грн виробникам електроенергії з ВДЕ та 13 млрд. гривень постачальникам універсальних послуг, а борги «Укренерго» перед «Гарантованим покупцем» стосовно забезпечення збільшення частки електроенергії з ВДЕ становить орієнтовно 24 млрд. грн. Взаємні заборгованості впливають на весь ринок та можливість його учасників залучати інвестиції в умовах руйнування інфраструктури [4].

Боргову ситуацію можна полегшити за рахунок таких кроків:

- зниження фінансового навантаження через поступовий перехід на ринкові механізми;
- розширення джерел фінансування;
- оптимізація енергетичного балансу;
- реструктуризація боргів та комунікація з інвесторами;
- енергетична децентралізація.

Іншим викликом стабільності енергосистеми є високий рівень дотацій державою на тариф для населення.

Передусім діє модель покладання спеціальних обов'язків (ПСО), коли НАЕК «Енергоатом» та «Укргідроенерго» реалізують частину своєї електроенергії на ринку за ціною, нижчою за її собівартість. Державні «Енергоатом», який об'єднує діючі атомні станції, та «Укргідроенерго» мають забезпечувати населення дешевою електроенергією – так вважає українська влада. В результаті 80% атомної і 35% гідроенергії продаються держпідприємству «Гарантований покупець» за мінімально допустимою визначеною державою ціною. Він перепродає її оператору системи передачі «Укренерго», а той – постачальникам.

2023 року ринкова ціна за 1 кВт-год становила 5,44 грн. До підняття тарифів, коли ціна складала 1,68 грн за 1 кВт-год для населення, компенсація держави складала 70%. З підвищенням ціни до 2,64 за 1 кВт-год субсидіювання зменшилося до 52%. А 2024 ринкова ціна вже становить орієнтовно 8 грн за 1 кВт-год, тож чинний тариф для населення в розмірі 4,32 грн за 1 кВт-год покриває лише собівартість витрат на доставку електроенергії споживачеві, а частка компенсації у

46% все одно залишається болючим навантаженням для української енергосистеми [5].

З великою ймовірністю ринкова ціна на електроенергію під час війни лише зростатиме. Купівельна спроможність населення України зменшуватиметься, а різке підвищення тарифів стане фінансовим тягарем для значної кількості населення. Однак і поглиблення боргової ями енергетичного сектору є небезпечним для всієї країни.

Комплексний підхід вирішення проблеми може бути таким:

- перехід на адресну допомогу громадянам з низькими доходами;
- поступове підвищення тарифів;
- залучення інвестицій у галузь;
- запровадження освітніх кампаній енергозбереження;
- залучення міжнародної допомоги.

В цьому дослідженні були розглянуті основні внутрішні проблеми коректного функціонування ринку електроенергії України в умовах сьогодення на тлі високого рівня монополізації ключових частин сектору, наслідків скандального «зеленого тарифу», ухвалення якого підтримує в першу чергу гаманці власників цього типу генерації, і надмірні дотації держави для покриття витрат населення на електроенергію породжують потенційну нестабільність всієї енергосистеми країни, несприятливий інвестиційний клімат, величезну взаємну заборгованість учасників ринку тощо. Були наведені теоретичні способи врегулювання та вирішення зазначених проблем.

Список використаних джерел

1. Ринок електричної енергії. URL: <https://efront.in.ua/rynok-elektrychnoyi-energiyi/>
2. Невизнана монополія ДТЕК. URL: <https://lb.ua/economics/2021/12/09/500402>
3. «Зелений тариф». URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/07/21/663208/>
4. Взаємна заборгованість в енергетиці. URL: https://www.gpee.com.ua/news_item/1235
5. Причини підняття тарифів на світло. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/chomu-ukrayincyam-pidnyali->